
ПОЛИТИКА ЗА ПОВИШАВАНЕ НА КАЧЕСТВОТО НА ЖИВОТ

*Михаил МИХАЙЛОВ**

Many modern scientists and politicians are turning their attention to human capital, which is a national treasure of any country. They are trying to create a new model of life which is pointed to improve the living standards of the majority of the population and to allow a long, happy and healthy life. To improve the quality of life of Bulgarians and increase their sense of satisfaction and happiness are necessary changes in the priorities of the state. Policy of Bulgaria should aim at raising the standard of living and quality of life.

Утвърдените модели на обществено развитие и конкуренция на основата на икономически растеж, различни идеологии и политическо устройство отстъпват място през XXI век на конкуренцията в качеството на живот между отделните държави. Много съвременни учени и политици насочват вниманието си към човешкия капитал, който е национално богатство на всяка държава. Те се опитват да създадат нов модел на живот, в който да се подобри жизненият стандарт на по-голяма част от населението и да се даде възможност за дълъг, щастлив и здравословен живот.

Категорията „качество на живот“ за първи път се свързва с моделирането на промишленото развитие през втората половина на миналия век. Впоследствие започва дискусия, отнасяща се до определянето и анализа на качеството на живота от страна на много учени – основно икономисти и социолози. Интересът им се засилва в прехода към постиндустриален стадий.

Началото на 60-те години е белязано от съществени противоречия в общественото развитие. Положителните промени се свързват със силен икономически ръст и подобряване на материалния статут на населението, а отрицателните – с влошаване на екологичните условия и увеличаването на стреса.

* Авторът е доцент, доктор, преподавател във Висшето училище по сигурност и икономика – Пловдив.

Приема се, че първият учен, употребил термина „качество на живот“, е икономистът Дж. Гълбрайт в книгата си „Общество на изобилието“, издадена през 1960 г. На политическата сцена тази категория се употребява в „Доклад за положението на нацията“ (1963 г.) на президента на САЩ Джон Кенеди. Съгласно този документ количеството на произведените американски стоки трябва да е пропорционално на качеството на живота на нацията. За американския президент Л. Джонсън целта на американското общество не трябва да се измерва с увеличението на банковите депозити, а с качеството на живот на всеки гражданин.

В категорията „качество на живота“ са вложени много различни социални, икономически, философски и политически идеи и теории. Очертават се следните основни подходи за интерпретацията ѝ:

– Обективни. Свързват се с жизнен стандарт, образование, дълголетие и здраве. Качеството на живот корелира с качеството на физическата и социално-икономическата среда, в която хората се реализират;

– Субективни. Насочени са към разглеждане на ценностните преживявания – самочувствие, удовлетворение от живота, щастие.

Обективистичното направление е позитивно-технократско, свързано с идеите на реформизма и либералтехнократизма. То обхваща общество, в което съвременният капитализъм се свързва с научно-техническата революция, рационалността на икономиката и социалното регулиране. Концепцията на това направление се свързва с технологичния детерминизъм, чиито привърженици са Д. Бел, Зб. Бжежински, Ч. Мартел и др. В трудовете им се прокламират идеите на американските икономисти и социолози П. Дракър, Т. Веблен, Дж. Бернхем, които свързват развитието на обществото с технологията и инженерно-техническата интелигенция. За технократите целта на икономическата дейност на постиндустриалното общество е способността на човека за избор при задоволяване на интелектуалните и духовните му потребности.

Д. Бел¹ пише за новия клас професионалисти, които са носители на идеала за качеството на живота. Тези новатори са с предпочитания към духовните и интелектуалните ценности пред материалните. Според тях социалните услуги, образованието, културата и здравеопазването трябва да са достъпни за всеки член на обществото.

„Субективистичното“ направление е представено от учени с абстрактно-хуманистични и антропологични възгледи. Идеята, че преодоляването на негативните отклонения и пороци на капитализма е постижимо посредством духовно нравствено усъвършенстване и изменение на съзнанието на човека, принадлежи на ляворадикалните теоретици, които са под влияние на франкфуртците (неомарксистите) и екзистенциализма. Сред тези учени битова мнението, че в капиталистическото общество господстват

¹ Bell, D. The Coming of Post Industrial Society. New York: Basic Books, 1973.

технологичната рационалност и репресивният контрол над хората. Те целят да преобразят индивида в едномерна личност конформист.

В края на 70-те години се създава ново направление в научните среди (Япония, Германия, САЩ), което е ориентирано към изследване на социалните характеристики на живота на обществото. Качеството на живота започва да се разглежда не само като научна категория, но и като научна концепция, защото обуславя прехода му от чисто икономически към социално-икономически проблем. Представители на неокласицизма² свързват политико-икономическото и утилитаристичното направление в етиката.

Устойчивото развитие цели подобряване на качеството на живот на цялото население на Земята, но при условие да не се нарушава околната среда и екологичната система на планетата. Устойчивото развитие изисква предприемането на индивидуални мерки във всеки регион и подход, касаещ всички страни – членки на ООН, в три области:

1) Икономически ръст и справедливост – целта е стимулиране на икономическия растеж на всяка държава така, че да не изостава в развитието си. Взема се предвид и взаимобвързания характер на световната икономическа система.

2) Опазване на околната среда и съхранение на природните ресурси – търсене на решения за намаляване на потреблението на природни ресурси и развитие на безотпадни технологии в интерес на съхранение на екологичното равновесие.

3) Социално развитие – с удовлетворяването на потребностите (здравеопазване, образование, храна, работни места, материална задоволеност, социални услуги и др.) международното общество трябва да запази социалната справедливост и правата на хората.

Индексът на човешко развитие (ИЧР) е комплексен статистически показател, с който се оценява не само жизненият стандарт, но и възможността за човешко развитие, образование и здравеопазване. Съставните му елементи са:

– очаквана продължителност на живота при раждане (базов показател – дълголетие). Косвено се оценява задоволяването с продукти от първа необходимост, достъп до питейна вода, жилище, медицински услуги, хигиена;

– ниво на грамотност на възрастното население и коефициент на постъпващите в начални, основни и висши училища (базов показател – образование);

– жизнен стандарт, измерен с БВП/ч по паритет на покупателните възможности.

² **Hankiss**, E. Gross-Cultural Quality of Life Research: an Outline for Conceptual Framework. – In: *Quality of life*, UNESCO, 1983.

Дълголетие се дефинира като способност на човек да живее продължителен живот в добро здраве. Това е основна човешка потребност и жизненоважен избор на всеки. В условията на добро здравеопазване и повишено качество на живота на новородените се предоставя възможност да живеят дълго.

Образованието дава възможност да се получат знания, професионална квалификация и умения. Грамотността на възрастното население и обхватът на обучаваните са характеристики на образованието в дадена държава. Грамотният човек има способността да прочете, разбере и напише даден текст. Този показател служи като базов за човешкото развитие. В развитите държави относителният дял на възрастните грамотни хора е 99 %. Обхватът на обучаваните във всички степени на обучение – предучилищно, начално, основно, средно и висше, се определя като отношение на записаните (6 – 24 години) към общата численост на населението в същата група.

Жизненият стандарт се характеризира с достъп до материалните ресурси, които са способни да задоволят всички човешки потребности и да осигурят достойно съществуване и качество на живот. За оценката му се ползва брутният вътрешен продукт на човек по паритет на покупателните възможности.

Индексът на човешкото развитие (ИЧР) се оказва инструмент, който е способен да отразява разликата в качеството на живота между държавите. Държавите с ИЧР > 0,7, се отнасят към развитите страни, а тези с ИЧР между 0,5 и 0,7 – към средноразвитите. В случай, че бъде измерен ИЧР под 0,5, – държавите са с ниско ниво на човешко развитие.

Невинаги съществува корелация между ИЧР и БВП/ч. В световната класация Шри Ланка заема 90-о място по ИЧР, а по разполагаме доход на глава от населението е на 112-о място. В бившите социалистически държави нивото на човешкия потенциал и качеството на живот са по-високи от способността им да произвеждат стоки и услуги, измерващи се чрез брутният вътрешен продукт и износа.

Вярно е и обратното – има държави с висок БВП/ч, които изостават в областта на човешкото развитие. Подобна страна е Кувейт, която заема 5-о място от 174 държави по БВП/ч, а е на 35-о място по ИЧР. Аналогично е положението със Саудитска Арабия, където средният доход не гарантира високо качество на живот.

ИЧР расте независимо от социалнополитическите сътресения през последните 35 години в България.

Таблица № 1. Индекс на човешко развитие на Република България

Година	1980	1990	2000	2008	2010	2011	2012	2015
ИЧР	0,66	0,70	0,71	0,77	0,77	0,77	0,78	0,782
Място		33	60	56	56	55	57	59

Източник: ПРООН.

Страната ни попада във втора група – тази на развитите държави. Независимо че ИЧР през 2015 г. нараства с 0,002, България заема пак 59-о място.

Качеството на живот освен икономически има и социологически и психологически измерения, които са обект на множество научни изследвания от страна на социолози, психолози, медици, педагози, еколози, философи, синдикалисти и др.

Таблица № 2. Индекс на човешко развитие на България през 2015 г.

ИЧР	Средна обща продължителност на живота	Среден брой години за обучение на възраст над 25 години	Очаквани години на обучение	БНП на лице от населението
0,782	74,2	14,4	10,6	\$15 596

Източник: HDI. Statistical tables. HD Report, 2016.

Социалното развитие на човека и качеството му на живот се проследяват дългосрочно от Европейското социално изследване (European social Survey – ESS), чието начало е поставено през 2001 г. Световното социално изследване на качеството на живот се извършва по Международната програма за социални изследвания (ISSP). Социологическите проучвания обхващат следните тематични сфери:

- национална и етническа идентичност;
- политика;
- политическо доверие и гражданско участие;
- медии и социално доверие;
- имиграция;
- благосъстояние;
- социално включване;
- полово неравенство;
- състав на домакинствата;
- ценности.

Р България се присъедини към Европейското социално изследване през 2005 г. Научноизследователските теми са обединени в три последователни блока:

- качество на живот, благополучие, доверие;
- социално включване и интеграция;
- равенство, доверие, толерантност.

Основните измерения на качеството на живот са три. Първото от тях включва обективните условия на живот (Objective Living Conditions). Измерението касае жизнения стандарт и е обект на настоящото изследване. Вторият аспект се отнася до субективното благополучие (Subjective Well-being). Той се изследва от социолози и включва самооценка на удовлетвореността на хората от икономиката, заетостта и здравеопазването, образованието, семейния и обществения живот, т.е. от живота като цяло в едно общество. Третото измерение се отнася до качеството на обществото (Social Quality of Life). То се измерва с показателите „устойчивост“, „сплотеност“ „кохезия“, които са обект на изследване в трудовете на Вееховен (Veehoven 2000, 2003) и Н. Нол (Nool 2002).

Обектите на социологическите проучвания в ESS са: междуличностно доверие; доверие и удовлетворение от правителството; икономика; здравеопазване; образование и живот като цяло; благосъстояние и условия на живот на макро- и микрониво; благополучие и народопсихологически модел. Субективните оценки на качеството на живот включват стил на живот, концепцията „баланс между работа и семеен живот“ и индекс на щастието, който придоби голяма популярност в последно време.

Показателите за щастие са строго индивидуални и субективни. Докато за едни споделените чувства, сигурността, семейството, здравето, хармоничните отношения с хора и природа определят щастието, то при други удовлетвореността, благополучието, доверието, балансът между работа и близки са най-важното.

Индексът на щастието приема стойности от 0 до 10, като на 10 отговаря най-високата степен на щастие, а на нула – липса на щастие. Установена е корелационна зависимост между БВП/ч и индекса на щастие, но често подобна не съществува между индекса на човешко развитие и индекса на щастие. Той е различен във всички части на света, като при някои съществува корелация между доходи и щастие.

Таблица № 3. Средно ниво на Индекса на щастие

Регион	Индекс на щастието
Северна Америка	7,28
Западна Европа	6,69
Латинска Америка	6,14
Източна Азия	5,63

Близък Изток	5,41
Източна Европа	5,37
Югоизточна Азия	5,32
Южна Азия	4,58
Южна Африка	4,2

Източник: World Happiness Index.

Индексът на щастието в държавите в Централна и Източна Европа не зависи от нивото на Индекса на човешко развитие. Жителите на Латинска Америка, които са с по-нисък ИЧР, са по-щастливи от източноевропейците.

Българите са най-нешастни в Европейския съюз независимо от факта, че страната ни е позиционирана в графата на високоразвитите държави (59-о място по ИЧР от 188 държави). Показателно е, че за 2016 г. по Индекс за психологично благополучие и щастие България заема 129-а позиция от 154 държави (ранг 3,16). По-щастливи от нас са бедните жители на Хондурас и Бангладеш.

Изучаването на причините за нещастията на българите е интердисциплинарен проблем, който е в компетенциите на социолози, икономисти, психолози, медици и културолози.

Ниската удовлетвореност на българите от живота е базирана на сравнението ни със западните високоразвити общества, по-ниските доходи, очакваната продължителност на живота, влошената екологична среда, ниското доверие към държавните институции и взаимоотношенията между хората. В България ножицата между бедни и богати е широко отворена. Много са обективните и субективните причини за ниския жизнен стандарт при пенсионери, инвалиди и малцинствени групи.

За подобряване на качеството на живот на българите и повишаване на чувството им за удовлетворение и щастие са необходими промени в приоритетите на държавата. Политиката в България трябва да е насочена към повишаване на жизнения стандарт и качеството на живот чрез създаване на условия за заетост, социално включване, качествено и широкодостъпно образование. Наложително е строителството на инфраструктурни мрежи, които да осигурят условия за развитие на икономиката и опазване на околната среда. Трябва да се осигури благоприятна бизнес среда, насърчаване на инвестициите, повишаване на ресурсната ефективност, прилагане на иновации, които да повишат конкурентоспособността на българската икономика.

Литература

1. ИПИ. Бедност и рискови групи. София, 2015.

2. **Министерски** съвет на Р България. Структурни фондове на ЕС: единен информационен портал.
3. **Михайлов, М.** Аспекти на качеството на живот. Пловдив: П. Хилендарски, 2015.
4. **Национален** статистически институт. Статистически годишници (2010 – 2015).
5. **Национална** програма за развитие: България 2020. Окончателен проект – август 2020.
6. **Национална** стратегия за демографско развитие на Република България (2006 – 2020).
7. **Quality** of Life in Europe. European Foundation for the Improvement of Living and working conditions. Dublin.
8. <http://hdr.undp.org/en>
9. www.Lifenet
10. <http://www.oecdbetterlifeindex.org/topics/life-satisfaction/>